

Professionalisering i hjemmet?

Kampen om hjemmehjælpens professionalisering

Dahl, Hanne Marlene

Published in:
På arbejde i hjemmet

Publication date:
2001

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):

Dahl, H. M. (2001). Professionalisering i hjemmet? Kampen om hjemmehjælpens professionalisering. I E. S. Nielsen, & K. Lomborg (red.), *På arbejde i hjemmet: en bog om hjemmepleje* (s. 134-150). Gyldendal.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

0. Professionalisering i hjemmet? Kampen om hjemmehjælpens professionalisering

Hanne Marlene Dahl

1. Kitler og deres betydning

Dette kapitel handler om hjemmehjælpens professionalisering gennem de sidste godt 50 år. Kapitlet er skrevet på baggrund af mit ph.d.-projekt (Dahl, 2000 a), hvori der bl.a. indgik feltarbejde i et hjemmehjælperdistrikt i Århus. Det var i december 1994. Her fik jeg en oplevelse som blev en slags erkendelsesledende interesse i min videre forskningsproces. Denne oplevelse vil jeg bruge som indgang til temaet for dette kapitel.

Jeg skulle følge en hjemmehjælper for en dag. Derfor kom jeg til at opleve frokoststuen for hendes distrikt og for et andet distrikt, der lå i nogle tilstødende lokaler. De to frokoststuer rummede forskellige tegn, herunder tilstedeværelsen af kitler og deres fravær. I det ene rum havde alle kitler på. I det andet rum bar alle undtagen én deres eget tøj.

Jeg gik fra et lokale til et andet. Det var som at komme fra en kultur til en anden. Som to forskellige organisationskulturer. På det ydre plan var der stor forskel med hensyn til beklædning og køn. Mens der i det ene lokale udelukkende var kvinder klædt i hvide kitler, var der i det andet lokale flest kvinder, men dog nogle enkelte mænd. Her bar alle undtagen én sit personlige tøj.

Forskellene mellem de to frokoststuer undrede mig. Hvordan skulle forskellene tolkes? Jeg valgte, at anskue de to organisationskulturer som to eksempler på de levede praksisser for omsorgsudøvelse på velfærdsstatens guldplan. Praksisser, der indebar forskellige forestillinger om hjemmehjælpernes opgaver og forpligtelser, med andre ord diskurser defineret som forståelses- og mulighedshorisonter (Dahl, 2000a: 113). Diskurser er altså grænser for, hvad der opfattes som muligt og hvad der meningsfuldt kan forstås indenfor en given horisont. En diskurs er dermed en bestemt måde at argumentere på.

Men hvordan relaterede de to forskellige praksisser sig til hinanden? Var der tale om en tidsmæssig udvikling, en bevægelse fra kitler til ikke at bære kitler, og i givet fald, hvordan skulle en sådan udvikling fortolkes?

I dette kapitel vil jeg besvare de to ovennævnte spørgsmål. Ved at sætte fokus på det diskursive felt vil jeg følge, hvordan der i diskursen skabes en ny forestilling om hjemmehjælpens opgaver. Jeg vil først redegøre for hvordan den nye forestilling skal forstås som en professionalisering og i

sammenhæng dermed redegøre for min teoretiske inspiration. Dernæst vil jeg redegøre for min metode. Så vil jeg beskrive den diskursive udvikling på hjemmehjælpsområdet.

1. En ny form for professionalisering?

Udviklingen fra kitler til eget tøj kunne enten tolkes som en afprofessionalisering, eller alternativt som en anden form for professionalisering. I min undersøgelse fandt jeg ud af, at udviklingen er symptomatisk for en ny og anderledes form for professionaliseringⁱ, hvor der sker en inderliggørelse og intimisering af den professionelles rolle. Der er sket en øget italesættelse af det kropslige og følelsesmæssige, og denne udvikling kan bedst beskrives ved hjælp af metaforen en "cirkustrapez". Metaforen 'trapez' fra et cirkus er valgt fremfor et mekanisk pendul i et vakuum. En trapez er typisk ophængt, og artisterne vil svinge frem og tilbage. Trapezet vil således være afhængig af menneskers handlinger, mens et pendul i et perfekt vakuum vil fortsætte med at svinge uendeligt uden et tilsvarende behov for menneskelige handlinger. Med italesættelse forstår jeg, at noget sættes-i-tale, det vil sige, at det opstår som socialt og sprogligt faktum (Andersen, 1997: 15). En professionalisering involverer to processer. Dels at opgaverne bliver markedsliggjort, dels at der skabes et billede af en særlig viden, der er knyttet til en særlig form for arbejde. Det vil sige, at der skabes et overbevisende billede af en profession (Dahl, 2000a: 13).

Markedsliggørelse skal her forstås som en proces, hvor omsorg fremfor at være et ubetalt arbejde bliver et betalt arbejde, der kan købes på markedet (og i Skandinavien købes og leveres af staten for de fleste omsorgsprofessioners vedkommende). Skabelsen af et overbevisende billede af en særlig viden skal her forstås som en italesættelse af særlige kompetencer, der retfærdiggør et monopol på bestemte opgaver. Ved at betone skabelsen af et overbevisende billede søger jeg at henlede opmærksomheden på, at professionalisering, afprofessionalisering eller en anderledes form for professionalisering ikke sker som en naturgiven proces. Der vil typisk være en kamp om at italesætte bestemte arbejdsopgaver som professionelle eller ej.

Udviklingen fra at hjemmehjælpen bar kitler til at hjemmehjælpen/social- og sundhedshjælpen bærer deres eget tøj kan forstås som en kamp både om professionel status og en kamp mellem forskellige opfattelser af, hvad det professionelle indebærer. Det vil sige som en kamp om indholdet af den professionelle status og dermed også en kamp om betingelserne for at en beskæftigelse kan karakteriseres som en professionel gruppe.

1. Min teoretiske inspiration

I min forskning har jeg hentet teoretisk inspiration fra flere kilder. Dels fra professionssociologien, dels kvinde- og kønsforskningen. Professionssociologien har bekræftet min mistanke om problemerne med det hidtidige begreb om 'professionalitet' og givet mig input til en reformulering. Kvinde- og kønsforskningen har givet mig nogle særlige briller på, der gør det muligt for mig, at se køn i dets forskellige former.ⁱⁱ Eksempelvis i den kønnede arbejdsdeling mellem forskellige professioner som lægen og sygeplejersken, der traditionelt har haft hvert sit køn.

De to teoretiske inspirationskilder ser jeg som sammenhængende. Det vil sige, at jeg vil undersøge hvorvidt der kan identificeres et kønsaspekt i professionsdiskurser. Det handler ikke om konkrete sociale subjekter som kvinder og mænd. I stedet søger jeg at forstå, hvordan diskurser konstrueres i et i forvejen kønnet univers eller hvordan diskurser kan være kønnede. Og hvordan kundskaber sættes-i-tale. Og det vigtigste spørgsmål bliver, hvorvidt der kan identificeres en kamp mellem forskellige kundskabsformerⁱⁱⁱ?

Hvordan kan jeg opfange en potentiel kamp mellem forskellige opfattelser af, hvad der konstituerer kundskaber? Hvordan kan jeg eventuelt opfange et billede af specifikke kundskaber, der artikuleres som givende den eftertragtede professionelle status?^{iv} Disse spørgsmål vil jeg besvare i det følgende.

1. To forskellige professionsidealer: Et mandligt og et kvindeligt

For at kunne opfange en mulig kamp mellem forskellige kundskabsstrategier eller opfattelser af hvad, der konstituerer kundskaber, vil jeg benytte mig af et metodisk trick. Et trick der muliggør at jeg kan identificere mulige elementer af henholdsvis et mandligt og/eller et kvindeligt professionsideal (Dahl, 2000a: 93-98). De to idealer har samme karakter af det som den tyske sociolog Max Weber i sin tid kaldte idealtyper, der både er empirisk og normativt forankrede. Begreberne 'mandligt' og 'kvindeligt' er historisk følsomme kategorier, der fungerer som metaforer. Begreberne refererer ikke til det biologiske køn. Jeg har konstrueret to kønnede idealer for at kunne dirigere min læsning mod det, som hidtil muligvis er blevet overset, nemlig kampen om professionaliseringens sproglige billeder. Det vil sige den kamp i diskursen der vedrører, hvad der opfattes som kundskaber på et givet tidspunkt og som dermed opnår en professionel status. Et mandligt professionsideal er et ideal, der indeholder tre elementer. Dels en forståelse af kundskaber som videnskabelig viden. Dels at professionalisering indebærer etablering af særlige

uddannelsesinstitutioner eller vidensinstitutioner^v. Dels et element, der vedrører de ansættelsesmæssige vilkår.

En forståelse af kundskaber som værende hovedsagelig videnskabelige indebærer, at kundskaber opfattes som generelle, regelbaserede og dermed som formaliserbare. Det mandlige professionsideal indebærer desuden, at der er tale om heltidsansættelser.

Som et alternativ, men ikke som en gensidigt udelukkende kategori, har jeg været nødt til at konstruere et kvindeligt professionsideal. I denne proces har jeg været inspireret af den norske filosof Kari Martinsen (1994) og den svenske sociolog Stina Johansson (1992, 1995). Dette andet professionsideal er et redskab, der skal kunne anvendes til at identificere eventuelt undertrykte kundskaber i kampen om professionalisering. Det kvindelige ideal indeholder to elementer. Dels en bred kundskabsopfattelse. Dels en anden antagelse af de ansættelsesmæssige vilkår end i den mandlige idealtipe.

En bred kundskabsopfattelse indebærer, at både videnskabelig viden og andre former for kundskaber opnår status som nødvendige og legitime kundskaber. Med andre former for kundskaber forstår jeg både erfaring som er tilegnet individuelt eller som er erfareet i et kollegialt fællesskab, kropslige eller følelsesmæssigt tilegnede kundskaber om hvad man 'gør' for at der skal være tale om god omsorg. Kundskaber skal derfor forstås bredt. De kan enten være boglige, udvikles via ens egen praktiske, kropslige eller følelsesmæssige erfaring eller 'udvikles i praksis sammen med andre', det være sig brugere eller kolleger, og kan også være en kombination af flere af disse kundskabsbaser.

Indenfor det kvindelige ideal indebærer de ansættelsesmæssige vilkår, at der er tale om en fast ansættelse uanset om det er på deltid eller en heltidsansættelse. Forholdet mellem de to figurer er som nævnt ikke gensidigt udelukkende. Der er snarere tale om et kontinuum. Men der er også et vist overlap, da begge idealer indeholder elementer af det, der kan kaldes videnskabelig viden. Jeg vil nu redegøre for min metode.

1. Metode

Jeg tager udgangspunkt i en videnskabsteoretisk konstruktivisme (Dahl, 2000a: 32-39). Objektet for en videnskabelig undersøgelse eksisterer ikke bare 'derude', men konstrueres i det, at det sættes-i-tale sprogligt og videnskabeligt. Sproget opfattes derfor ikke som et gennemsigtigt, neutralt medium. Hvilke italesættelser der vælges, er vigtige. Eksempelvis er det ikke ligegyldigt om man

som ansat i hjemmeplejen anvender begrebet 'social- og sundhedshjælper' fremfor 'hjemmehjælper'. Sproget er vigtigt, da det både kan tillægge og afskrive magt og status. Min metode kan, forenklet set, karakteriseres som en diskursanalyse. Det er en metode, hvor jeg søger at opfange kampen om ordene i den sammenhæng, de anvendes i. Jeg søger at identificere de forskellige diskurser, der italesættes på det som jeg har kaldt 'hjemmehjælperfeltet'. Med diskursanalysen søger jeg efter mening og tavshed. Hvad der siges og hvad der ikke siges, og hvordan de forskellige diskurser, der udgør et diskursivt felt på et givet tidspunkt skabes (Dahl, 2000a: 23 og 112-115).

Mit empiriske materiale består af en bestemt slags skriftlige tegn og tekster fra perioden 1943-95. Teksterne stammer fra det som jeg har kaldt 'magtens sprog' eller det som med en mere teknisk betegnelse kan kaldes en politisk-administrativ diskurs (Dahl, 2000a: 130-131). Det er den diskurs som politikere, embedsmænd og –kvinder og eksperter anvender. Den politiske diskurs definerer, hvad der er et politisk problem og eventuelle løsninger dertil. Mit fokus er beslutningstagernes diskurs, det som også er en oppefra–og-ned diskurs. Det er i modsætning til en nedefra-og-op diskurs, der vil være den diskurs som feltets omsorgsudøvere selv måtte i-tale-sætte. Materialet udgøres af betænkninger, rapporter, notater, lovgivning, cirkulærer, undervisningsvejledninger og lignende. Det vil sige officielt materiale og ved første øjekast lidt tørt stof, men materialet er imidlertid eksplosivt, og dette eksplosive indhold vil jeg nu beskrive.

1. Forskellige professionsdiskurser på hjemmehjælperfeltet?

Hvad sker der på det diskursive felt? Eksisterer der overhovedet en professionsdiskurs, og i givet fald hvilken form har den? Kan der identificeres en kamp mellem forskellige diskurser, hvor en professionsdiskurs kun vil være én ud af flere diskurser, hvori uniformerne/kitlerne indgår? Jeg vil undersøge hvorvidt der eksisterer en professionsdiskurs i 'magtens sprog' og i givet fald, hvorvidt den indeholder et mandligt eller kvindeligt professionsideal. Jeg vil illustrere udviklingen i professionsdiskursen ved hjælp af en metafor, nemlig som nævnt tidligere, en trapez i et cirkus. Det handler om skabelsen af en ny slags professionalisme, der ikke vil kunne opfanges med det traditionelt anvendte begreb om en 'profession'. En professionalisme, hvor hidtil oversete dimensioner, som beskrivelsen af andre vidensformer end videnskabelig viden og ansættelsesmæssige forhold, inddrages. Hvor opfattelsen af hvad der kan indlæres og hvordan, er anderledes. Og hvor ansættelsesmæssige forhold, som eksempelvis tryghed og pension, antages at spille en rolle for udviklingen af omsorgsmæssige kompetencer.

Ved hjælp af de dimensioner som Martinsen (1994) og Johansson (1992) beskriver, er det muligt at opfange italesættelser af et kvindeligt professionsideal, der ikke har været set før. Ved at sammenholde de forskellige perioders professionsideal eller mangel på samme for hjemmehjælpen, kan jeg beskrive relationen mellem det som traditionelt er set, det mandlige, og det som på nogle tidspunkter har været udgrænset eller svært at se, nemlig det kvindelige. Jeg vil nu gå over til at beskrive de fem forskellige perioder som jeg har identificeret i den politisk-administrative diskurs.

2. Perioden 1943-54: Et kvindeligt ideal

I perioden 1943–54 konstrueres der et kvindeligt professionsideal der er muliggjort af to forskellige diskurser. Dels af en diskurs som jeg har benævnt en samfundsmæssige nyttediskurs, dels af en særlig kønsdiskurs baseret på komplementaritet.

Med en samfundsmæssig nyttediskurs forstår jeg en diskurs, der italesætter husmoderens nytte i samfundets husholdning og artikulerer et behov for en opvurdering af hendes arbejde. Et arbejde, der beskrives som 'en sundhedsmæssig rigtig og økonomisk husførelse' (*Betænkning:*

Husassistentkommission, 1943: 68). Indenfor denne samfundsmæssige nyttediskurs ses det huslige arbejde som rationaliserbart ved hjælp af planlægning og tekniske hjælpemidler (*Betænkning om husmoderafløsere*, 1943:59). I den samfundsmæssige nyttediskurs ses uniformer som vigtige, da de forbindes med både et ideal om renlighed og med en professionel status. Indenfor denne diskurs kan kitler være en beskyttelse mod snavs og dermed være et redskab i kampen for 'lys, luft og renlighed'. Men uniformer ses også som tegn på en professionel status og som noget, der gør professionens udøvere genkendelige udadtil, det vil sige for modtagerne af hjælpen.

Med en særlig kønsdiskurs baseret på komplementaritet forstår jeg en diskurs, hvor forskellige kompetencer italesættes som knyttet til hver sit biologiske køn og hvor der konstrueres et ligeværd mellem de forskellige kønnede kompetencer. En sådan kønsdiskurs baseret på komplementaritet indeholder både forestillinger om særart og en forestilling om ligeværd mellem forskellige kønsbaserede kompetencer.

Idealet i perioden 1943-54 er kvindeligt, da der både anvendes en bred opfattelse af kundskaber og af viden, og italesættes et behov for mere ansættelsesmæssig tryghed. Den brede vidensopfattelse ses bl.a. af anvendelsen af begrebet 'praktisk Uddannelse', der artikulerer læring som erhvervet gennem selvstændigt arbejde i private hjem og/eller i en institution og/eller som en systematisk indlæring i husholdningsskolernes lokaler. Begge læringsprocesser sidestilles, hvilket er et afgørende brud med det, som jeg tidligere har beskrevet som et mandligt ideal. Samtidig beskrives

kompetencer, der har med menneskelige relationer at gøre, og som i diskursens selvforståelse ikke kan udgrænses af kategorien 'viden'. Disse kundskaber italesættes blandt andet med ordet 'egnethed'. I perioden opfattes idealet 'egnethed' som formbart netop i de permanente institutioner som husholdningsskolerne er. Idealets kvindelige elementer ses også af, at der italesættes et behov for mere ansættelsesmæssig tryghed som f.eks. en ugentlig fast arbejdstid, afspadsering, optjening af anciennitet og pensionsret. Nogle af disse elementer kunne naturligvis også tolkes som en markedsliggørelse og dermed som en forløber for en diskursivering af en professionalisering. Det at de to processer beskrives sideløbende bekræfter min opfattelse af dem som forbundne, selvom de analytisk er forskellige.

2. Perioden 1954-68: Hjemmehjælpen udenfor de to idealtyper

I den følgende periode 1954–68 svinger trapezen og et mandligt professions ideal bliver dominerende. Hjemmehjælpen ses som værende *udenfor* dette (og det kvindelige) ideal og dermed som afprofessionaliseret.

Denne afprofessionalisering hænger blandt andet sammen med, at en arbejdsmarkedspolitisk diskurs dominerer feltet og at den samfundsmæssige nyttediskurs forsvinder.

Den arbejdsmarkedspolitiske diskurs og den nye kønsdiskurs umuliggør forestillingen om professionelle kvalifikationer for hjemmehjælpen. Med en arbejdsmarkedspolitisk diskurs forstår jeg en diskurs, der beskriver samfundet som en helhed og søger at matche efterspørgselen efter arbejdskraft med udbuddet. Den arbejdsmarkedspolitiske diskurs skaber billedet af en 'arbejdskraftreserve'. Denne arbejdskraftreserve beskrives som en let tilgængelig arbejdskraft i form af enlige, ældre kvinder, det vil sige husmødre, der har mistet deres mandlige forsørger og som mangler et forsørgelsesgrundlag.

Idet den samfundsmæssige nyttediskurs forsvinder, sker der noget med forestillingen om hjemmehjælpen. Hjælpen i hjemmet forstås ikke længere som associeret til en professionel.

Kitlernes betydningsindhold bliver reduceret til kampen mod snavset.

Generelt er professionsidealet mandligt, da vidensopfattelsen er meget snæver. Kun formaliserede, teoretiske og generelle kompetencer forstås som viden, idet praktisk uddannelse på arbejdet ikke ses som en tilegnelse af viden. Dermed udgrænses 'forudsætninger' og 'egnethed' fra viden, og gøres til et spørgsmål om 'væsen og personlige optræden'.

Der er et enkelt element af et kvindeligt ideal, nemlig med hensyn til ansættelsesmæssige forhold.

Her italesættes det som hensigtsmæssigt, at kommunerne knytter en 'fast kerne af hjemmehjælpere

til sig'. Dermed beskrives et behov for en mere fast ansættelse, det er et element af et mere kvindeligt ideal. Den faste ansættelse kan nemlig tolkes som noget der beforder tilegnelsen af mere brede kundskaber. Men dette kvindelige element findes indenfor et dominerende mandligt ideal for professionalisme. Et ideal, der udgrænser hjemmehjælpen fra forestillingen om den professionelle. Kitlerne mister associationen til det professionelle og beholder kun associationen til kampen mod snavset.

2. Perioden 1968-72: Det kvindelige i det mandlige

I perioden 1968–72 svinger trapezen tilbage mod et mere kvindeligt ideal, men ikke helt over i idealet for 1943–54. Det kan beskrives som det kvindelige i det mandlige. En del kvindelige elementer artikuleres, men stadig inden for rammerne af et mandligt professionsideal. Idealet er ambivalent, da det er udtryk for en skrøbelig sameksistens mellem de to elementer. Det mandlige element ses især i en stærk tillid til, at alt kan tilegnes via formaliseret undervisning. Det ses også i en skepsis over for viden tilegnet gennem praktik. Der skabes en forestilling om, at praktikken har problemer med at sikre ensartetheden i videnstilegnelsen. Praktikken ses om ikke kontrollerbar. De kvindelige elementer ses i flere forhold. Dels at undervisningen italesættes som hensigtsmæssigt placeret i mobile institutioner i form af 'filialer på skiftende steder' (*Betænkning om uddannelse til omsorg*, 1970: 95). Dermed brydes der med det mandlige ideal og dets betoning af permanente vidensinstitutioner. Dels et bredt vidensbegreb, der omfatter viden tilegnet gennem arbejde. Dels en italesættelse af nogle kvaliteter, der er uden for det snævre vidensbegreb, nemlig 'modenhed'. 'Modenhed' relateres til en del andre begreber, idet der opstår metonymi^{vi} på denne ene pol i dikotomien: Viden versus ikke-viden. Metonymien opstår med formuleringer som: 'lære at bruge sig selv', 'praktisk dømmekraft' og 'indfølelse og holdning' på det som traditionelt har været tavst og dermed udgrænset fra viden.

Netop de formuleringer peger på, at der i denne periode i stigende grad sker en øget italesættelse af hvad vi kunne kalde: 'Selvet'. Omsorgskvalifikationer og omsorgskvaliteter, der hidtil ikke har været italesat, bliver synlige i magtens sprog. Dermed er der ansatser til, at kitlerne er på vej ud.

2. Perioden 1972-80: Hjemmehjælpen i overgang

Trapezet svinger tilbage til et mandligt professionsideal i perioden 1972–80. Diskursen vægter det teoretiske forstået som skolemæssige forudsætninger, analytiske evner og viden. Der sker en

opprioritering af formaliserbare kundskaber i og med at det daværende kursus for hjemmehjælpere karakteriseres ved 'for lidt teori' (*Betænkning om sociale uddannelser*, nr. 670, 1973: 92)

Et begreb om 'personlighed' afvises som indikator for nogle ikke umiddelbart formaliserede og/eller formaliserbare kvalifikationer. Dermed bekræftes dikotomien mellem viden og ikke-viden. Men samtidig findes der på feltet italesættelser, der problematiserer denne dikotomi. Det ses blandt andet ved at viden og erfaring relateres i en undervisningsvejledning. Nærmere bestemt i en time, der vedrører: 'omsorg for døende'. Timen handler om den døende 'klients' reaktioner:

”...Klienten gennemløber forskellige faser, før han/hun når frem til at acceptere døden.

Disse faser kender de fleste noget til gennem *personlig erfaring*” (Undervisningsvejledning for fire ugers grundkursus for hjemmehjælpere, 1978: 48, min kursivering).

I en fremstilling af dødsprocessens forskellige faser refereres der til deltagernes egne erfaringer, hvorved den formaliserede viden om processens faser relateres til det personlige. Hermed artikuleres en kile ind imellem viden og ikke-viden, det, der i diskursen forstås som det objektive og subjektive. Og hvor sidstnævnte forstås som bl.a. 'personlighed'.

På trods af disse modsætninger i diskursen fortsætter den generelle tendens fra den forudgående periode. Der sker fortsat en udvidelse af sproget på det som konstrueres som relateret til de personlige kvalifikationer. Denne pol uddybes yderligere i den næste periode, nemlig 1980-95.

2. Perioden 1980-95: At være en professionel hjemmehjælper: Et androgynt ideal?

I perioden 1980–95 uddybes den sproglige pol for hvad der hidtil har været udgrænset fra en snævert kundskab- og videnopfattelse. Dermed kan professionsidealet beskrives som et androgynt ideal. Trapezet svinger tilbage mod mere kvindelige elementer som beskrivelsen af behov for længere praktik, praktisk erfaring og en anerkendelse af de kompetencer, der italesættes som 'personlig egnethed'. Sproget udvides med formuleringer som 'personlig udvikling', 'lære at udvikle sig via sit arbejde' og 'hvordan er man selv?'

Formuleringer som 'personlig udvikling' og 'hvordan er man selv?' peger kraftigt væk fra et professionsideal repræsenteret ved kitlerne. Kitlerne associeres nu med det uniformerede og der skabes en forestilling, hvor det uniformerede ikke ses som givende rum til udøvernes personlighed og til udvikling.

På feltet spiller det som jeg har kaldt den 'ledelses- og udviklingsorienterede diskurs' en central rolle i den relativt stærke artikulation af de kvindelige elementer. Med en ledelses- og udviklingsdiskurs forstår jeg en diskurs, hvor der italesættes et behov for mere ledelse og mere udvikling. Diskursens mantra er: 'omstilling, udvikling og uddannelse'. Udvikling' konstrueres som en kontinuerlig og individuel forpligtelse (Dahl, 2000a: 249), mens ledelse artikuleres som management af medarbejderens engagement og ressourcer.

Men de kvindelige elementer står ikke alene. Formaliserbarhed og institutionalisering i særlige, permanente social- og sundhedsinstitutioner diskursiveres som politiske mål i modsætning til perioden 1968–72. Netop kompetencer relateret til 'personlig egnethed' forstås som ønskværdige at eksplicitere og kodificere, og det forstås som realiserbart via en strøm af undervisningsvejledninger. Samtidig konstrueres et behov for tilegnelse af notatteknik, og for at praktikken styres via overordnede målsætninger og mere detaljerede delmål, der kan ses som en styrkelse af det mandlige professionsideal.

1. Opsummering: Trapez eller cirkel?

Overordnet set kan udviklingen i relationen mellem det kvindelige og mandlige anskues både som en cirkelbevægelse og en trapez, hvor begyndelsessituationen er karakteriseret ved stærke kvindelige elementer. Kvindelige elementer, der var bundet sammen med anvendelsen af kitler i den samfundsmæssige nyttediskurs.

Udviklingen kan tolkes som en tilbagevenden til et professionsideal med stærke kvindelige elementer, hvor det centrale begreb er 'egnethed', men hvor det kvindelige omskrives til at handle om Selvet og det personlige.

Den begrebsmæssige udvikling går fra 'personlig egnethed'/'egnethed' over 'modenhed' til forskellige varianter af 'egnethed'. Selv om der er kontinuitet i begreberne, skifter begreberne associeret med det kvindelige indhold. Fra hovedsagelig at være defineret som huslige kompetencer med lav vægtning af menneskelige og omsorgsmæssige kompetencer for før-skolebørn til hovedsagelig at vægte menneskelige, omsorgs- og plejemæssige kompetencer overfor ældre, syge og døende, dvs. kundskaber, der i stigende grad italesætter udøveren selv. Derfor kan cirklen ikke anvendes som en metafor til at beskrive udviklingen.

Grænsen til andre professioner, herunder sygeplejen reartikuleres i denne proces. Det sker ved, at hjemmehjælpens/social- og sundhedshjælperens opgaver udvides og intensiveres i forhold til pleje og omsorg. Hjemmehjælpen/social- og sundhedshjælperen italesættes nu både som

'plejehjemsforebyggende' og 'plejehjemserstattende'. Dermed beskrives flere plejemæssige opgaver ind under social- og sundhedshjælperens arbejdsopgaver. Medens opgaverne tidligere blev italesat som 'lettere pleje' beskrives de nu som 'elementær pleje' (Dahl, 2000a: 264).

Det diskursive terræn ændres ikke afgørende i perioden, selvom en af polerne i dikotomien italesættes stærkere. Derfor anvender jeg metaforen 'en svingende trapez' om udviklingen. Den skal illustrere, at der hele tiden er bevægelse i relationen mellem de to poler, og at den sproglige artikulation er uforudsigelig, da en trapez netop benyttes af mennesker. Selv om jeg igennem de fem perioder anvender begreberne kvindeligt og mandligt, bliver det i stigende grad problematisk, da grænserne mellem hvad der kan opfattes som mandligt og kvindeligt efterhånden bliver diffuse. Grænserne i teksterne bliver vagere. Diskurserne artikuleres i høj grad omkring det kvindelige, det vil sige de dimensioner af professionalisering, som vedrører det, som forstås som det kropslige, praktiske og følelsesmæssige. Det som har med forestillingerne om personlighed og egnethed at gøre. Paradoksalt nok problematiserer netop begrebet 'egnethed' i slutningen af perioden den traditionelle dikotomi mellem videnskabelig viden og personlighed.

1. Konklusion og perspektivering

Jeg har beskrevet udviklingen i konstruktionen af de omsorgsmæssige kvalifikationer i 'magtens sprog' ud fra et professionsperspektiv. Jeg har påvist, hvordan der allerede i perioden 1943-54 var en vis italesættelse af de omsorgsmæssige kvalifikationer. Siden 1943-54 er der sket en øget sprogliggørelse af omsorgsmæssige kvalifikationer og en drejning af den måde som kvalifikationerne er artikuleret på hen imod mere personlige kvalifikationer. Denne udvikling har ikke været lineær, men kan snarere beskrives som en trapez, hvor dog den ene pol i trapezen og de dermed forbundne forestillinger, har ændret sig.

Kitlerne indeholdt tidligere en forestilling om renlighed og professionalisme. De var associeret med status. Men kitlerne associeres nu som en begrænsning for at de personlige kvalifikationer kan udtrykkes og udvikles. Og dermed bliver kitlerne forbundet med noget negativt. Eget tøj associeres med nogle positive kvaliteter som selvkendskab og selvrefleksion, der er centrale værdier i den ledelses- og udviklingsorienterede diskurs.

Eget tøj bliver følgelig en vigtig markør. Det skyldes, at italesættelsen af omsorgsmæssige kvalifikationer relateret til "det personlige" nærmest eksploderer efter 1968. Men spørgsmålet er hvordan denne stigende sprogliggørelse kan tolkes? Den franske psykolog og filosof Michél Foucault (1978) har beskrevet den øgede italesættelse på et relateret område, nemlig seksualiteten,

som et paradoks. Både som en frisættelse fra tavshed og glemsel, og som et øget fokus på styring af individets adfærd. En stigende italesættelse af omsorgsmæssige kvalifikationer vil dermed ikke nødvendigvis resultere i mere eller bedre omsorg. Den eneste som kan konstateres er, at kvalifikationerne i højere grad er sprogligt beskrevet. Derefter kan det filosofiske spørgsmål rejses, nemlig hvorvidt en øget italesættelse erstatter handling. Det vil sige, hvorvidt tale i et vist omfang erstatter en konkret omsorgsudøvelse?

Men hvilken retning udvikler professionsdiskursen sig på hjemmehjælperfeltet? Generelt sker der en udvikling fra huslige til mere personlige og plejemæssige opgaver. Der sker en udgrænsning af hvad, der konstrueres som 'hygge' og 'service'. Med 'hygge' forstås i diskursen den sociale kontakt, der i dag ville blive betegnet som 'frivilligt socialt arbejde'. Den sociale kontakt udgrænses allerede fra hjemmehjælpens opgaver i perioden 1954-68. Men også 'service' forstået som madlavning, rengøring, havearbejde og lignende udgrænses af hjemmehjælpens arbejdsopgaver. Dermed koncentrerer opgaverne og kvalifikationerne sig om det omsorgs- og plejemæssige, hvorved der sker en vis specialisering af hjemmehjælpens kvalifikationer, og en reartikulering i forhold til sygeplejen. Det som jeg andet steds også har beskrevet som dannelsen af en ny figur for den professionelle (Dahl, 1999).

Jeg har taget en vinkling på udviklingen af hjemmehjælperfeltet, nemlig ud fra et professionsperspektiv. Men der er andre mulige vinklinger, der også kunne være taget. Eksempelvis hvordan hjemmehjælpen og hans/hendes kvalifikationer konstrueres i forhold til dikotomien det offentlige og private. En proces, der ville afsløre andre diskursive barrierer mod en konstruktion af en profession.

!. Referencer

Andersen, Niels Åkerstrøm (1997), *Udllicitering – Strategi og historie*, København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.

Dahl, Hanne Marlene (1999). "Husmoderen, hjemmehjælpen og den professionelle", *Social kritik*, nr. 63: 38-47

Dahl, Hanne Marlene (2000a), *Fra kitler til eget tøj – Diskurser om professionalismisme, omsorg og køn*, Århus: Politica.

Dahl, Hanne Marlene (2000b): "Fra den 'store' til den 'lille' omsorg?", *GRUS*, nr. 61:5-17.

Foucault, Michél (1978), *The History of Sexuality*, London: Penguin.

Johansson, Stinna (1992): 'Uavlönat omsorgsarbete i hemmet', *Forskning om kvinnliga yrken inom vård och omsorg*, Uppsala: A-Forum rapport nr. 5.

Johansson, Stina (1995): 'Introduktion', *Sjukhus og hem som arbetsplats*, redigeret af Stina Johansson, Stockholm: Bonnier/Universitetsforlaget.

Kristinsdóttir, Gudrun (1991), *Child Welfare and Professionalization*, Umeå: Umeå Universitet.

Martinsen, Kari (1994), *Fra Marx til Løgstrup: om etik og sanslighed i sygeplejen*, København: Munksgaard.

Weber, Max (1956), *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen: J.C.B. Mohr

Witz, Anne (1992), *Professions and Patriarchy*, London: Routledge.

Noter

ⁱ Med en ny form for professionalisering forstår jeg en *anderledes* form for professionalisering end det som typisk forstås med professionalisering. Hermed bryder jeg på nogle punkter med hvordan den tyske sociolog Max Weber (1956) har opfattet professionalisering og hans tese om en monopolisering. Den *anderledes* form for professionalisering som jeg identificerer, kunne Weber af gode grunde ikke forudse, da hans forskning var knyttet til en anden historisk epoke, før de skandinaviske velfærdsstaters skabelse og opbygning. Den *anderledes* professionalisering indebærer, at udøveren selv i stigende grad sættes i tale i forhold til arbejdsopgaverne.

ⁱⁱ Jeg har i dette kapitel beskrevet italesættelsen af de omsorgsmæssige kvalifikationer. I en anden artikel har jeg beskrevet udviklingen i italesættelsen af de omsorgsmæssige behov (Dahl, 2000b).

ⁱⁱⁱ Den britiske sociolog Anne Witz (1992:39) har påvist, at begrebet 'professionalisering' indeholder en bias, der får betydning både teoretisk og empirisk, idet professionsbegrebet er knyttet til en bestemt mandlig, klassemæssig og historisk kontekst. Det betyder, at der er nogle professionaliseringsprojekter, der overses. Blandt andet de 'kvindelige professionaliserings-projekter' som henholdsvis jordemødre og fysioterapeuter har haft (Dahl, 2000a:93).

^{iv} En måde at operationalisere spørgsmålet om en eventuel sammenhæng mellem køn og kampen om kendskabsformer er via en såkaldt abstrakt figur. I en anden artikel har jeg analyseret mit materiale ud fra udviklingen i de abstrakte figurer (Dahl, 1999).

^v Dele af denne definition, nemlig etableringen af særlige kendskabsinstitutioner, har jeg fra den islandske sociolog Gudrun Kristinsdóttir (1991).

^{vi} Med metonymi forstår jeg udviklingen i sprogets vandrette dimension, nemlig hvor der sker en udvidelse af ordene og deres betydning (Dahl, 2000a: 132).